SAKARYA MÜZİK FOLKLORUNDA KADIN İCRACILAR VE SESLENDİRDİKLERİ ESERLERE GENEL BAKIŞ

Sertan DEMİR¹

<https://orcid.org/0000-0002-5062-5266>

Öz

Kadınların toplum içindeki rolü, tarihi ve coğrafi farklılıklara göre şekillenen kültürel farklılıklardan etkilenmiştir. Türk kültüründe de kadının rolü bu değişikliklerden, farklı tarih ve coğrafyalarda, farklı oranlarda etkilenmiştir.

Kültürün önemli bir bileşeni olan müzik ve müzik kültürü, kadının toplumsal rolünü anlaşılması ve değerlendirmesi adına oldukça etkili bir yöntemdir.

Çalışmada Sakarya’da icra edilen kadın ağzı türküler ve bu türkülerin müzikal özellikleri belirlenerek, kadının kültürel bağlamda, günümüzdeki toplumsal rolü hakkında fikir oluşturmak hedeflenmiştir. 42 türkünün 8 adedi kadın ağzı türkü olarak belirlenmiştir. Türkülerin tasnifi sırasında, konu belirleyici rol oynamıştır.

Sakarya türkülerinden, kadın ağzı icraların ayrılarak değerlendirilmesi ve bu değerlendirmelerin yorumlanması esasına dayalı çalışma ile Sakarya’da icra edilen kadın ağzı türkülerin müzikal özelliklerinin belirlenerek, sonraki çalışmalara ışık tutulması amaçlanmaktadır.

Çalışmada, nitel ve nicel araştırma yöntemleri karma olarak ve bu yöntemlerden literatür tarama, alan araştırması ve kişisel görüşme teknikleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sakarya, Kadın icrası, Kadın ağzı türküler

OVERVIEW OF WOMEN PERFORMERS AND THE WORKS VOCALIZED BY WOMEN IN SAKARYA MUSIC FOLKLORE

Abstract

The role of women in society had their share of cultural differences which are shaped by historical and geographical differences. The role of women in Turkish culture has been affected by these changes at different rates in different histories and geographies.

¹ Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Devlet Konservatuarı, sdemir@sakarya.edu.tr

Music, which is an important component of culture, and music culture are quite effective methods for us to understand and evaluate the social role of women.

In study, the women saying (*the term refers production and performance by women*) folk songs which are performed in Sakarya and their musical features were determined and it was aimed to create an idea about the current social role of women in cultural context. A total of 42 folk songs were indentified. 8 of the 42 folk songs determined as folk songs with a women saying. During the classification of folk songs, the subject played a decisive role.

Study, which is based on the evaluation of women saying performances by being separated them among the folk songs of Sakarya and the interpretation of these evaluations, aims to identify the musical features of the women saying folk songs which are performed in Sakarya and to shed light on future studies.

In study, qualitative and quantitative research methods were combined and literature review, field research and personal interview techniques were used from these methods.

Keywords: Sakarya, women's performance, women saying folk songs

GİRİŞ

Kadın, kadim Türk kültüründe oldukça önemli bir konuma sahiptir. Erkek ile birlikte, eşit şartlarda (hatta bazen daha üst konumda) yaşamak da bu konumunun gereğidir. Devlet idaresinde kadın, yazılan her buyrukta erkek kadar yetkin sayılmıştır. “*Hatta “Hakan buyuruyor ki” sözüyle başlayan buyruklara uyulmadığını, buyrukların kesinlikle “Hakan ve Hatun buyuruyorlar ki” sözüyle başlaması gerektiği bazı yazılı kaynaklardan öğrenilmektedir”* (Kaya;1999;8). Bununla birlikte, Göktürk Kitabelerinde, her törene ve şölene kadınların da katıldığı anlatılmaktadır. “*Göktürk Hakanının yanında ‘Hatun’ da oturmaktadır. Hakan, onun da oyunu alır”* (Özdener, 1988: 225).

Geçmiş tarihlerde, Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan “kadın”ın, günümüzde güç kaybına uğradığı görülmektedir. Tarihte erkeğin yanında at binen, silah kullanan ve özellikle Türk kültüründe etkin bir noktada olan kadınlar, günümüzde erkek egemen bir toplumda yaşamaktadırlar.

Kadın-erkek birlikteliğinden oluşan kültürel yapıyı, günümüz bakış açısı ile değerlendirmek önemlidir. Bu açıdan yapılacak sınıflandırma, kadının kültürdeki yerine dair somut veriler elde etmemize olanak sağlar. Türk halk kültüründe, kültür ürünlerinin bir kısmını “kadın ve erkek üretimi kültür ürünleri” olarak sınıflandırmak mümkündür. Örneğin halk mimarisi ürünleri, genellikle erkekler tarafından meydana getirilmiş olmaları nedeniyle “erkek üretimi kültür ürünleri”; dantel, örgü, iğne işi gibi unsurları ise genellikle kadınlar tarafından meydana getirilmiş olmaları nedeniyle “kadın üretimi kültür ürünleri” olarak adlandırıp örneklendirebiliriz.

Her kültür ürününü bu şekilde ayırmak mümkün değildir. Halk oyunu, halk edebiyatı gibi kültür öğeleri ise daha karma bir yapıya sahiptir. Anadolu’da, sayısı çok fazla olmasa da sadece erkekler veya sadece kadınların icra ettiği dans ve/veya müziklerden bahsedilebilmekte iken bu yapıların büyük bir çoğunluğu, kadın-erkek birlikteliği ile anlam kazanan veya kadın-erkek ayrımının önemsiz olduğu ürünlerdir.

Müzik, Türk kültüründe her ne kadar ağırlıklı olarak kadın-erkek birlikteliğine olanak sağlayan bir tür olsa da, müziği kadın üretimi ve erkek üretimi ürünler olarak da sınıflamak mümkündür. Bu sınıflamayı birkaç başlık dâhilinde yapabilmek olasıdır. Bunlar;

- Kadınların icra ettiği eserler
- Edebi yapı olarak kadın üretimi eserler (sözlerine göre)
- Müzikal yapı olarak kadın üretimi eserler (kadın icrasına uygun olabilecek eserler)

Bu maddeleri detaylandırmak gerekirse, “kadınların icra ettiği eserler” başlığından, icracı olarak kadınların aktif rol oynadığı, kadınların mahalli veya profesyonel olarak icra ettiği eserler anlaşılmaktadır.

- 131 -

İkinci maddedeki edebi yapıdan kasıt ise sözlü eserlerdeki şiirlerin konusunun belirleyici olmasıdır. Konunun, kadın özelindeki bir hayatı örneklendirmesi (annelik, gelin olma durumu, erkek sevgili/eşe duyulan özlem vb), eserlerin bu gruba dâhil olması için yeterli bir unsurdur.

Üçüncü maddede ise bu ayrımın müzikal olarak yapılabileceği değerlendirilmektedir. Kadına özgü müzikal unsurların belirlenmesi, buradaki metodu netleştirecektir. Örneğin icra edilen eserin ses sahasının belirlenmesi önemli bir göstergedir. Kadın ve erkeğin icrada kullandığı ses aralıklarının ve tonlarının farklı olması, tek başına yeterli olmasa da buradaki ayrımın gerekçesini destekleyebilir. Başka bir örnek de çalgılar üzerinden gerçekleştirilebilir. Anadolu’da kadınların ağırlıklı olarak tef, tepsi, daire gibi çalgılarla müzik yaptığı bilinmektedir. Çalgı çalma notasında ustalaşmanın zaman gerektirdiği çalgılar (keman, bağlama, kanun, zurna vb), kadınların üzerine yüklenen diğer sorumlulukların fazlalığı sebebiyle kadınlar tarafından tercih edilmemektedir. Kadınların çaldığı çalgıların tespit edilmesi ve bu tepitle yapılacak bir sınıflandırma da yine üçüncü maddenin değerlendirme alanına girmektedir.

İlk iki maddede bu değerlendirmeleri yapmak daha kolay ve olasıdır. Ancak üçüncü maddede konunun sınırları çok net değildir. Bu sebeple kadın ağzı türkülerin müzikal özelliklerinin, tüm repertuvar bağlamında değerlendirilerek, yapılacak çalışmanın da karşılaştırmalı müzikoloji kuramları dâhilinde tartışılması, daha net sonuçlar ortaya çıkartabilir.

Konularına göre yapılacak olan bir sınıflandırmada, erkek ağzı türküler, genellikle kadına duyulan sevgi üzerine kurgulanmış eserlerdir. Neşet Ertaş'ın "Kadınlar insandır, biz insanoğlu" özdeyişi, sanatçının ve temsil ettiği Anadolu kültürünün kadına bakışını simgelemesi yönünden önemlidir. Neşet Ertaş'ın bu fikir doğrultusunda ürettiği eserlerin her birisi, tezimizi desteklemesi adına önemli kanıtlardandır. Çok özlem duyduğu sevgilisi için yazdığı ve kendisi ile özdeşleşen "Leyla Türküleri", sevgiliye yazdığı türküler iken, "Neredesin Sen" gibi, farklı türler icra eden profesyonel sanatçılar tarafından da icra edilen ve annesi için yaktığı/havalandırdığı bir türküdür.

Genel bir değerlendirmeye, kadınların duygularını, erkeklere göre daha yoğun bir şekilde yaşadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu duygulanımın yoğunluğunun yanında, müzik alanında kadınların müzik üretimlerinin, erkeklere göre daha sınırlı kaldığını söylemek mümkündür. *"Türkiye'nin genelinde kadınlar erkeklere göre müzik uygulaması içinde daha az yer alırlar"* (Duygulu, 2014: 259). Konu ile ilgili olarak Başaran ve Uğur şu ifadeleri kullanır; *"Türkü icrası ve türkü yakıcıları söz konusu olduğunda genellikle akla erkek sanatçılar gelmektedir. Toplumun genelinde var olan ataerkil sistem sebebiyle pek çok alanda olduğu gibi türkü üretimi noktasında da erkeğin ön planda olduğu görülmektedir. Buradaki ön planda olma durumunun yalnızca üretim miktarıyla bağlantılı olmadığını belirtmek gerekir. Zira kadının ürettiği türkülerin erkek tarafından üretilen türkülerin gölgesinde kalarak baş verme fırsatı bulamamış olma ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır"* (Başaran ve Çelik, 2021: 254)

Daha önce yapılan, müzikte kadın unsurlarını belirlemeye yönelik 3 maddelik sınıflamada, 3. maddeyi oluşturan "müzikal yapı olarak kadın üretimi eserler" başlığında, salt müzik ayrımının veya sadece müzik incelemesinin önemi ve gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Konunun detaylandırılması açısından, günümüzde sıkça tartışılan "saf müzik" konusuna değinmenin, anlatılmak istenen sınıflama yönteminin açıklığa kavuşmasına faydalı olacaktır.

Müzikal ifade biçimlerinde erkek veya kadın icrası² olarak bu uygulama örneklerini ayırmak fazla mümkün değildir. Bu ayrımın imkânının az olduğu noktaya değinmeden önce ise, sınıflama konusundaki bir yaklaşıma dikkat çekmek gerekmektedir.

Aaron Ridley, saf müzik için; *“müzik hakkındaki gerçeğe ulaşmanın en iyi yolunun filen onu başka her şeyden mümkün olduğunca ayırmak ve onu ‘saf’ hal diye adlandırabilecek bir konumda araştırmak olduğunu düşünmüştüm. Müziğin yerinden edilmeye ihtiyacı vardı. Böyle düşündüm ve ona kendisi için yaklaştım. Onu, biraz önce ‘kavramsal çevre’ diye adlandırdığım şeyden ayırmak gerekiyordu. Böylece, bu saptama –müziği en yüksek düzeyde bir saflık içinde ele almak için- hangi tür müziği araştırmam gerektiği sorununa dönüştü”* (Ridley:2007: 12) ifadelerini kullanmaktadır. Müziği tek başına bırakmak, onu başkaca unsurlardan ayırmak anlamına geliyor. “Müziğin dışındakiler”den kasıt ise dans, edebiyat, görsellik vs gibi unsurlardır. Eduard Hanslick, On The Musically Beatiful adlı eserinde konuyu derinlemesine açıklamıştır. *“Özünü ve doğasını karakterize edecek, sınırlarını ve amaçlarını saptayarak bir şeye ihtiyacımız varsa, kendimizi enstrümantal müzikle sınırlama hakkımız vardır. Enstrümantal müziğin yapamayacağı şeyi müzik yapabilir denmemelidir. Çünkü, yalnızca enstrümantal müzik saf ve mutlak müziktir”* (Aktaran Ridley: 2007: 13).

- 133 -

Müzik özelinde yapılacak bir müzik sınıflandırması, ayrımı veya tanımı, sınıflandırma çalışmasını daha doğru sonuçlara ulaştıracaktır. Türk halk müziğinde bir ayrım veya sınıflandırma yapılması gerekliliği durumunda, saf müziğin incelenerek taksonomi özelliklerinin belirlenmesi doğru olacaktır.

Bu noktada sorulması gereken soru ise “Türk halk müziğinde, sadece müziği dinleyerek, o müziğin kadın veya erkek icrası olduğunu belirlemek mümkün müdür?” sorusudur.

Saf müziğe ulaşmadan yapılabilecek ayrım için dans ve edebiyatı dâhil edecek şekilde bir değerlendirme yapmak, konuyu daha da netleştirmek adına faydalı olacaktır.

Örneğin zeybek türü kapsamında değerlendirilen 9/8’lik ve 9/16’lık usûl ile icra edilen türküler “yürük/kıvrak zeybek” olarak; 9/2’lik ve 9/4’lük usûl ile icra edilen türküler ise ağır zeybek olarak tanımlanır. Ağır zeybekleri erkeklerin oynadığı, yürük/kıvrak

² “Erkek/kadın icrası” kavramından kastedilen, o anda icrayı kadının veya erkeğin yapıyor olması değildir. Asıl kasıt, eserin ortaya çıkış aşamasında ve/veya geleneksel icra ortamında, bu eseri icra edenlerin cinsiyetlerini ifade etmektir.

zeybeklerin 9/8’lik usûlde olanlarını ise kadınların oynadığı bilinmektedir. Konuyla ilgili olarak Özbilgin, *“Tempo açısından İzmir zeybek oyunlarının iki farklı biçimde oynandığını görmekteyiz... Ağır zeybek oyunları, kıvrak zeybek oyunları... Erkek zeybek oyunları her iki grubun içine giren oyunlardır. Kadın zeybek oyunları ise ağırlıklı olarak ikinci grup oyunlara ait bir repertuara sahiptir”* (Aktaran Yamaner Oktan, 2016: 338) ifadelerini kullanır. Yürük sözcüğü süratli oynanan anlamında kullanılmaktadır. Özboyacı, zeybek havalarının aynı tartımda kadınlar tarafından da oynandığını ve bu oyuna “kadın oyunu” dendiğini belirtir (Özboyacı, 1979: 8793). *“Kadın zeybeklerinde gezinleme bölümü olmaz ve erkeklere göre daha yürüktür”* (<https://izmir.ktb.gov.tr/TR-91580/zeybek-halk-oyunlari.html> erişim tarihi 18.05.2020) ifadesi de yine erkek ve kadın zeybeklerinin, birbirinden müzikal olarak ayrıştığını gösterir.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, oyun (dans) kavramından yola çıkarak, ağır zeybekleri erkek icrası müzikler, kıvrak/yürük zeybeklerin 9/8’lik usulde olanlarını da kadın icrası müzikler olarak sınıflandırmak mümkündür.

Zeybek oyunları için bu durumu örneklemenin dışında horon, halay, Trakya (hora, karşılama) vb oyun türleri için bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

- 134 -

Bu ayrımın yanında, her türkünün oyununun olmadığını ve bazı türkülerde de erkek ve kadının birlikte oyun oynadığını da ayrıca ifade etmek gerek.

Yapılan sınıflandırmanın 2. maddesi dâhilinde, edebi yönün (sözün) dikkate alınması durumunda ise türkülerin sözlerinin dikkate alınacağı bir çalışmanın içerisine girmek gerekir.

Türk halk müziği içerisinde, sözel ifade biçimleri dâhilinde kadın icrası olarak nitelenebilecek türküler incelendiği zaman, baş övme havaları, kına havaları, ninniler, ağıtlar, gelin kaynana ve anne kız atışması gibi örnekler, kadın icrasına yönelik ürünler olarak nitelenebilir.

Bu noktada, kadın ağzı ifadesinin de irdelenmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, “Kadın ağzı” ifadesi için şu tanımları dikkate almak gerekmektedir.

- “Kadınların ve genç kızların türkü söyleme tavrı. Kadınca bir eda ile okunan türkülerdeki üslubu belirtir. Halk arasında bilinmekle beraber, günümüzde daha çok şehirli profesyonel müzisyenlerce kullanılmaktadır (Duygulu, 2014: 259)
- “Kadın ve kızların duygu ve düşüncelerini yansıtır nitelikte olan, onların söyleyişine uygun düşen biçem” (Özbek, 2014: 98)

Bununla birlikte erkek ağzı kavramını da açıklamakta fayda vardır. Buna göre

- “Erkeklerin duygu ve düşüncelerini yansıtır nitelikte olan, onların söyleyişine uygun düşen biçem” (Özbek, 2014: 74)
- (Er Ağzı) “Kahramanlık konusunu işleyen türkü” (Duygulu, 2014: 184).

Bu tanımlardan yola çıkarak bir değerlendirme yapmak gerekirse, kadın ağzı veya erkek ağzı türküler, o cinsiyetin yapısına uygun hâl ve eda ile okunan türküler olarak adlandırılabilir. Ağız özellikleri, müzikal ifadeler, melodi/ses geçişlerindeki sertlik-yumuşaklık hassasiyeti vb etkenler, bu adlandırma dâhilinde dikkate alınabilir.

Bu ifade biçimlerinin yanında, sözel unsurları da konuya dâhil ederek değerlendirme yapmak gerekmektedir. Kahramanlık türküleri erkek ağzı bir türkülerdir. Ancak bir kahramanlık türküsünü bir kadının, kadın ağzı ile okuması, o türküyü “kadın ağzı türkü” yapmaz. Durum, tam tersi için de geçerliliğini korur. Bir ninniye erkeğin, erkek ağzı ile okuması, o ninniye “erkek ağzı türkü” yapmaz.

Ninni veya kahramanlık türkülerinin, ninni veya kahramanlık türküsü olup olmadığına karar verilmesinde en doğru yöntem, sözel yapıyı değerlendirmektir. Bu noktada hem müzikal ifadeye hem de müzikal ifadenin genel işlenişinde iki ayrı “kadın/erkek ağzı” belirleme yöntemi ile karşılaşılmaktadır. Bu tanımlardan ilki, bir türküyü kadınlara/erkeklere has bir ağız/avaz/tavır/üslup ile okumanın, o türkünün erkek/kadın ağzı olup olmadığını belirlemesi ve ikincisi ise bir türkünün sözel yapısı (konusu) itibariyle değerlendirilip, bu yolla kadın/erkek ağzı olup olmadığının belirlenmesidir. İlk yöntemin değerlendirilmesi aşamasında, konu itibariyle bir cinsiyet ayrımı göremeyeceğimiz türkülerde, icracının cinsiyeti, türkünün okuma şeklindeki yapıyı da belirler. Ancak konu itibariyle cinsiyet ayrımını görebileceğimiz türkülerde, türkünün okunma şekli, bu yapıyı değiştirmeyecektir. Yukarıda da belirtildiği gibi, kadın ağzı türküler örnek olan bir türküyü, bir erkek sanatçının icra etmesi, o türkünün kadın ağzı türkü olması gerçeğini değiştirmeyecektir.

Günümüzde yapılan profesyonel kayıtlar (TRT radyo ve televizyonları, özel albüm çalışmaları) dikkate alındığı zaman; bir ninniye (örneğin “Alma Attım Yuvarlandı”), erkek icracının okuduğu görülmektedir, Aynı biçimde bir erkeğin sevgilisine yazdığı ve sevgilisinin kadınsal özelliklerini öne çıkardığı bir türküyü (örneğin “Acem Kızı”), kadın icracının okuduğu örnekler de bulunmaktadır.

Türk halk müziğinde kadın ağzı ve erkek ağzı türküler, sözel unsur dikkate alınarak belirli bir noktaya kadar birbirinden ayrılabilir. Ancak bu noktanın ilerisine geçmek, -tıpkı oyunu olmayan veya hem erkek hem de kadınların oynadığı türkülerde olduğu gibi- mümkün olmayabilir.

Halk oyunu ile icra edilen türküler (oyunlu türküler/oyun havaları), halk edebiyatı ile icra edilen türkülere (sözlü türküler) oranla daha az sayıdadır. TRT repertuvarının yaklaşık 6000 türkülük bir sayıya sahip olduğu, bu türkülerin de yaklaşık 600’ünün sözsüz oyun havası olduğu dikkate alındığında, konu netleşmektedir. Tabii ki bununla birlikte, sözlü olan türkülerin içerisinde aynı zamanda oyunu olan türküler de mevcuttur.

Bu noktada, saf müziğin (sözsüz, oyunsuz veya müziği etkileyecek her hangi başka unsurlardan arınmış müziğin), kadın veya erkek icrası olup olmadığını anlamının kısmen mümkün olduğunu belirtmekle birlikte; bu değerlendirmeyi yapmanın çok kolay olmadığını da ifade etmek gerekir. Bunun için halk oyunu veya halk edebiyatından destek almak, konuyu açıklığa kavuşturmaya yardımcı olacaktır. Eğer kadın ağzı türkülerini ifade etmek için bu iki yardımcıdan birisini seçilecek olursa, sayı itibarıyla daha fazla olan ve bu yolla daha doğru sonuçları verecek olan edebiyat üzerinden, yani sözlü türküler üzerinden bir sınıflama çalışmasının yapılmasının daha doğru bir yöntem olacağı düşünülmektedir.

1. HİPOTEZ, ÖNEM, AMAÇ VE YÖNTEM

1.1. Araştırmanın Hipotezi ve Önemi

Müzik, insanoğlunun binlerce yıldır beraberinde getirdiği ifade biçimlerinden birisidir. Bu ifade biçimi coğrafya, kültür, tarih farklılıklarına rağmen varlığı değişmeyen bir olgudur. Kadın ve erkek arasındaki müzikal ifade değişikliği ise özellikle son yıllarda dikkatle incelenen bir başlıktır. Kadın ve erkeklerin doğası gereği duygulanımlarını farklı şekillerde ifade etmeleri ve bu ifade biçiminin incelenmesi, kadının toplumdaki yerinin

de değerlendirilmesi açısından önemlidir. Kadınların ifade biçimlerini müzik yoluyla anlamaya çalışmak, bu çalışmaların odak noktasını oluşturmaktadır.

Türk kültür tarihinde kadının erkek ile eşit ve hatta daha önde olduğu anaerkil yapıların varlığı bilinmektedir. Ancak günümüz şartları dikkate alındığı zaman, özellikle kırsal kesimde bu yapıda değişikliklerin olduğu da bilinen bir gerçekliktir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Çalışma sonuçlarının, kadının toplumdaki yerinin sorgulaması noktasında, pozitif bir bakış açısına sebep olacağı değerlendirilmektedir. Çalışma, bu yolla oluşacak pozitif bakış açısının, pozitif ayrımcılığa zemin oluşturmayı sağlaması ve kadınların müzikal ifadelerinin sonraki yıllarda güçlenerek devam etmesini amaçlamaktadır.

Bu amacı desteklemek adına, Sakarya’da icra edilen kadın ağzı türkülerin müzikal özelliklerinin belirlenmesinin, daha sonra farklı yöre/kişi icraları ile karşılaştırılması durumunda, çalışmanın diğer çalışmalara kaynak oluşturması da bir diğer amaçtır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışma, temelde “Sakarya’da kadın ağzı türkülerin, erkek ağzı türkülere oranı nedir ve bu türkülerin müzikal özellikleri nelerdir?” problem cümlesi etrafında kurgulanmıştır. Çalışmada ayrıca, betimsel durum tespitine yönelik nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Alana gidilerek, konuya ilişkin, bölgedeki topluluklarla, eğlence ve diğer müzikli toplantılara katılmış/katılan mahalli sanatçılarla ve yöre halkıyla, nitel araştırmalarda veri toplama yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile görüşmeler yapılmış, gerçekleşen müzikli eğlence toplantıları yine nitel araştırmalarda veri toplama yöntemlerinden gözlem tekniği ile bulgular elde edilmiştir. Görüşme sürecinde mahalli sanatçıların notlarını tuttuğu yazılı metinlerin incelenmesi ile araştırılmanın geçerlilik ve güvenilirliği arttırılmak istenmiştir. Elde edilen bulguların transkripsiyonu üzerinden müzikal analiz yapılmıştır. Bulgulara göre, bölgeden 42 türkü derlenmiştir. Derlenen 42 türkü, öncelikle konu bakımından değerlendirilerek, ağız özellikleri (kadın ağzı-erkek ağzı) tespit edilmiştir. 42 türküden 8 tanesi kadın ağzı türkü olarak incelemeye konu edilmiştir. Ardından, kadın ağzı olarak tespit edilen 8 türkü, müzikal olarak (makam yönünden, usûl yönünden vb) incelenmiştir. Literatür taramasında, Sakarya iline bağlı ilçelerdeki topluluklarda yapılan müzikli eğlencelerde icra edilen türkülerle ilgili bilimsel çalışmaların sayısının fazla olmadığı tespit edilmiş, yapılan bilimsel çalışmalar

içerisinden araştırmaya katkıda bulunacak olanları incelenmiş ve ilgili veriler araştırma dâhilinde kaynak olarak kullanılmıştır. Çalışmanın evrenini Sakarya ilinde derlediğimiz türküler; örneklemini ise bu derlenen türkülerden kadın ağzı olarak tespit edilen 8 türkü oluşturmaktadır.

2. BULGULAR VE YORUM

2.1. Sakarya’da icra edilen Türkülerde Kadın Faktörü

Sakarya genelinde yürütülen ve Sakarya Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar ve Projeler Koordinatörlüğü tarafından desteklenen “Sakarya ve Çevresi Halk Müzikleri ve Masalları Derleme Projesi” kapsamında, 2 yıllık bir araştırmanın sonucu olarak, Sakarya’nın tüm ilçelerinde derleme çalışmaları yürütülmüştür.

Yürütülen derleme çalışmalarının neticesinde, 42 tane türkü tespit edilmiştir. Tespit edilen türkülerden 18 tanesi erkek ağzı, 8 tanesi ise kadın ağzı türkü olarak nitelenebilecek türkülerdir. Bunların dışında kalan 16 adet türkü ise herhangi bir başlığa dâhil edilemeyecek olan türkülerdir³.

Sakarya’da icra edilen kadın ağzı türkülerin, Sakarya’da icra edilen tüm türkülere oranı %19’dur.

- 138 -

Şekil-1: : Sakarya Türkülerinin İcrasındaki Cinsiyet Sınıflaması Tablosu

Kadın ağzı olarak tanımlanabilecek olan 8 türkünün sadece 1 tanesi, erkek bir mahalli sanatçıdan derlenmiştir. Bunun dışındaki 7 türkünün tümü, kadın mahalli sanatçılardan

³ Derlenen 8 adet eser ekler kısmında bulunmaktadır.

derlenmiştir. Kadın icracılardan derlenen kadın ağzı türkülerin tümü, Sakarya'nın Akyazı ve Ferizli ilçelerinden derlenmiş türkülerdir. Kadın ağzı olarak tespit edilen türkülerden, "Taksi Geldi Düt Dedi" adlı türkü, Sakarya-Kaynarca'dan tespit edilmiş ve bir erkek tarafından icra edilmiştir.

Kadın icracılara, bu türkülerini icra ettikleri ortamlar sorulduğunda; türkülerin tümünün kadın eğlencelerinde icra edildiği, ancak kaynak kişilerin hiçbirisinin artık bu görevi yerine getirmedikleri de tespit edilmiştir. Görüşülen kaynak kişiler, bu icraları gerçekleştirememelerine iki durumun neden olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenlerden ilki; artık bu tür eğlence ortamlarının kalmamış olması; ikincisi ise yaşlarının artık bu iş için uygun olmaması olarak ifade edilmiştir. Bu nedenlere ek olarak, kaynak kişilerden bir tanesi, dini gereklilikten dolayı artık müzik icra etmediğini belirtmiştir. Hac vazifesini yerine getirdiği için, müzik icra etmenin günah olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Kaynak kişi ile yapılan görüşmeler sonucunda; ses, fotoğraf ve video kayıtlarının derlemecinin kişisel arşivinden başka yerde kullanmaması adına verilen söze istinaden, kaynak kişi türkü söylemeyi kabul etmiştir.

Görüşülen kaynak kişilerin tümü, çalgı olarak tef kullanmakta olduklarını, ancak tef bulamadıkları zaman, tepsi çaldıklarını ifade etmişlerdir.

Derlenen türkülerin makamsal yapılarının değerlendirilmesi sonucunda derlenen 8 türkünün 4 tanesi Hüseyîni, 3 tanesi Hicaz, 1 tanesi ise Segâh makamı dizisindedir.

Şekil-2: Sakarya'da İcra Edilen Kadın Ağzı Türkülerin Makamsal Benzerlik Tablosu

Derlenen türkülerin usûl yönünden incelenmesi sonucunda, 8 türkünün 7 tanesinin 4/4'lük usulde icra edildiği tespit edilmiştir. 1 türküde ise 11/8'lik ve 16/8'lik usûller kullanılmaktadır.

Şekil-3: Sakarya'da İcra Edilen Kadın Ağzı Türkülerin Usûl Dağılımı Tablosu

SONUÇ

Sakarya'da icra edilen 42 adet türkü tespit edilmiştir. Söz/konu incelemesi yapılarak belirlenen kadın ağzı türkülerin, Sakarya türkülerine oranı %19'dur. %19 olarak tespit edilen bu oran, Sakarya'da erkeklerin kadınlardan daha fazla türkü icra ettiği şeklinde yorumlanabilir.

Sakarya'da icra edilen kadın ağzı türkülerden, 4 tanesi Hüseyini, 3 tanesi Hicaz, 1 tanesi de Segâh makamı dizisindedir. TRT THM Repertuvarında, Hüseyini makamsal yapısı ile benzerliği olan türkülerin sayısı, diğer makamsal yapılardaki türkülere oranla daha fazladır. Bununla birlikte, THM makamsal yapısı dâhilinde, Hüseyini makamı dışında, kullanımı görülen oldukça fazla sayıda makamsal yapı örneği bulunmaktadır. THM repertuvarında bulunan makamsal zenginlik, Sakarya'da icra edilen kadın ağzı türkülerde görülmemektedir.

Tek makamsal yapının ağırlıkta kullanılmasına sebep olarak, bu bölgedeki müzik folklorunun, genel olarak Türk müzik kültürünün kodlarıyla uyuşması olarak yorumlanabilir. Aynı zamanda bu durum tersinden yorumlanacak olursa, Sakarya'da kadın ağzı türkülerde fazla makamsal yapının bulunmaması, bu bölgede şehir müziğinin

gelişmediği ve müzik eğitimi konusunda, Sakarya'daki kadınların müzik eğitiminde çok ileri bir noktada olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Sakarya'da icra edilen kadın ağzı türkülerin usûl yapısında da karmaşık bir yapı görülmemektedir. İcra edilen türkülerin kadın eğlenceleri sırasında icra edilen türküler olduğu gerçeğinin dikkate alması durumunda, 4/4'lük usulün fazlaca kullanılması, olağan durmakta ve bu usûl yapısının da Sakarya'da icra edilen kadın ağzı türkülerin müzikal bir özelliği olduğu sonucunu göstermektedir.

Dikkat çeken bir diğer sonuç ise Sakarya'da icra edilen kadın ağzı türkülerin 3 tanesinde "yalel", "yalellim" benzeri sözlerin olduğu, bağlantı kısımlarının kullanılmasıdır. Bu türkülerin farklı ilçelerde, farklı köylerde icra ediliyor olması, bu sözlerin Sakarya'daki kadın eğlencelerinde icra edilen türkülerin sözel bir özelliği olarak değerlendirilebilir.

Kadınlar arasındaki eğlencelerde kullanılan çalgı, tef veya tepsidir. Erkek icralarında klarnet, keman, ud gibi klasik müzik çalgıları kullanılmasına karşın, kadın eğlencelerinin tek çalgı veya çalgı benzeri (tepsi) bir eşya ile tamamlanması, Sakarya'da kadınların, müzik eğitimine ulaşmaları noktasında erkeklerin gerisinde kaldığı şeklinde yorumlanabilir.

- 141 -

Sakarya'da kadın ağzı türküler, ağırlıklı olarak kadın eğlencelerinde icra edilmektedir. Kına gecelerinde, gelin ağlatma havaları ile oyun havaları; diğer kadın eğlencelerinde ise sadece oyun havaları icra edilmektedir. Türküler yaklaşık 6 seslik bir sahada icra edilmektedir.

Genel bir değerlendirme ile Sakarya'da kadın icrası türküler gerek nicelik, gerek makam, gerekse usûl yapısı yönünden, erkek icrası türkülerin gerisindedir. Kadınların kullandığı çalgılar (sadece ritm aleti), erkeklerin kullandığı çalgılara (keman, kanun, klarnet, bağlama) göre daha sınırlı sayıdadır. Bu iki sonuç, kadınların müzikal icra ve eğitim konusunda erkekler kadar olanak bulamadıkları ve Sakarya'da kadınların, müzik pratiği noktasında erkeklerin çok gerisinde kaldığı şeklinde yorumlanabilir.

Önerilerimiz ise şu şekilde sıralanabilir;

- Sakarya'da kadınlara, müzik eğitimi noktasında pozitif ayrımcılık yapılması gerekmektedir.

- Daha erken yaşlarda başlanacak çalgı eğitiminde, kadınları destekleyici pozitif ayrımın yapılması, kadın çalgı icracılarının çoğalması ve çeşitlenmesi adına faydalı olacaktır.
- Bu çalışmaların sonucunda kadınların müzikal/sanatsal ifadelerinin kuvvetlenmesi ve özgüvenlerinin artması sağlanarak, sanata/müziğe ve hayata daha farklı bir bakışın söz konusu olacağına inanmaktayız.

KAYNAKÇA

- Başaran, U. ve Çelik, A. (2021). Kadın Ağzı Türkülerde Kadının Anne Rolü Üzerine Folklorik Bir İnceleme, Folklor Akademik Dergisi. Cilt:4,Sayı:2, 252– 264.
- Demir, Sertan (2013) *Türk Halk Müziğinde Türler*, Usar Yay. İstanbul.
- Duygulu, M (2014), *Türk Halk Müziği Sözlüğü*, Pan Yay., İstanbul.
- Kaya Gülcan (1999) *Halk Türkülerinde Kadının Konumu*, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özbek, M (2014), “*Türk Halk Müziği El Kitabı I Terim Sözlüğü*”, AKM Yay., Ankara.
- Özboyazı, İsmail (1979) Zeybekler, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Sayı 363, İstanbul.
- Özdener, K. (1988). “İslam Öncesi Türklerde Kadının İktisadi Yeri.” Sosyoloji Konferansları, (22).
- Ridley, Aaron (2007) *Müzik Felsefesi Tema ve Varyasyonlar*, Dost Yay., Çev: Bilge Aydın, Ankara.
- Yamaner Okdan, H.(2016). İzmir ili geleneksel Kadın Zeybek Oyunlarının Yapısal Analizi. International Journal of Human Sciences, 13(1), 332-347. doi: 10.14687/ijhs.v13i1.3499
- <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-91580/zeybek-halk-oyunlari.html> 18.05.2020

- 143 -

Kişisel Görüşmeler

- Emine Öztürk, Ev kadını, ilkokul mezunu, 28.11.2017 tarihinde yapılan kişisel görüşme.
- Havva Sakar, ev kadını, okuma-yazma yok, 15.01.2019 tarihinde yapılan kişisel görüşme.
- Özkul Arslanalp, Emekli öğretmen, yüksek okul mezunu, 31.05.2019 tarihinde yapılan kişisel görüşme.
- Seniye Tatlı, ev kadını, okuma-yazma yok, 20.01.2019 tarihinde yapılan kişisel görüşme.
- Şefika Turnuk, Emekli hemşire, lise mezunu, 23.01.2019 tarihinde yapılan kişisel görüşme.

Ekler

1. Derlenen Türkülerin Notaları

BAHÇELERDE KARATAŞ

Yöre : Akyazı (Vakıf Köyü) /SAKARYA
Kaynak Kişi : Emine ÖZTÜRK
Derleyen : Sertan DEMİR
Notaya Alan : Sertan DEMİR
Derleme Tarihi: 28.11.2017

Süresi: 100

Bahçe ler de ka ra taş be nim ya rim üç kar daş i ki si şö y le dur sun

bi ri ba na ar ka daş

- 144 -

Bahçelerde bal kabak
Açılır tabak tabak
Uzak durma gel yarm
Yiyelim tabak tabak

ÇALDIĞIM DEFTİR

Yöresi : Ferizli (Akçukur Köyü)/ SAKARYA
Kaynak Kişi : Havva SAKAR
Derleyen : Sertan DEMİR
Notaya Alan : Sertan DEMİR
Derleme Tarihi: 15.01.2019

Süresi: ♩ 100

Çal dı ğım tef dir üst tü ze def tir pe ze ven ğin oğ lu na

bir sö züm hak tur ya lel lim ya lel lim ya le lel lim

- 145 -

Çaldığım sazdır
Kapıdaki kazdır
Pezevenğin oğlunun
Dertleri azdır

ÇEK DEVECİ

Yöresi : Akyazı/SAKARYA
Kimden Alındığı: Şefika TURNUK
Derleyen : Sertan DEMİR
Notaya Alan : Sertan DEMİR
Derleme Tarihi : 23.01.2019

Süresi: 100

çek de ve ci de ve le ri en gi ne a man

yar ya ra man ba bam be ni ve re cek miş zen gi ne a ma na

ma na man de ve ci sor dum as lı ne re li de di is ken de re li

gü zel i sen gel be ri çir kin i sen git ge ri

- 146 -

-1-
Çek deveci develeri engine
Babam beni verecekmiş zengine
Bağ: Sordum aslı nereli
Dedi İskendereli
Güzel isen gel beri
Çirkin isen git geri

-2-
Deve yüksek atamadım urganı
Üşüdükçe çek üstüne yorganı
Bağ:

NOT: "Çek Deveci" isminde TRT THM Repertuvarında 4 adet türkü kayıtlıdır. Bunlardan 1 tanesi Burdur, 3 tanesi ise Konya'ya kayıtlıdır. Konya'ya kayıtlı olanlardan 3744 Repertuvar numaralı olan eser, yukarıdaki esere daha çok benzenmektedir. Bunların haricinde 213 repertuvar numaralı, "Deve Yüksek" isimli Kayseri türküsü, hem söz, hem de müzik olarak derlediğimiz esere, Konya türküsüne nazaran daha çok benzerlik göstermektedir.

NOT 2: Bu türkünün Akyazı, Ferizli ve Geyve ilçelerinde kadın eğlenceleri sırasında çok eskilerden beri icra edildiğini tespit ettik. Türkünün eski zamanlarda, tef veya tencere çalan bir kadın tarafından icra edilmesi geleni yaygın olması da tespitlerimiz arasındadır.

HAVA BUGÜN FIRTINA

Yöresi : Akyazı (Yuvalak Köyü)/ SAKARYA
Kaynak Kişi : Seniye TATLI
Derleyen : Sertan DEMİR
Notaya Alan : Sertan DEMİR
Derleme Tarihi: 20.01.2019

Süresi: 95

Ha va bu gün fir ti na se nin le ge le ce ğim az mu sa de ver ba na

mon tu mu gi ye ce ğim ya le lel lim ya le lel ya le lel ya le lel lim

ya le lel ya le lel ya le lel lim

- 147 -

Hava bugün yağmurlu
Teknelerim hamurlu
Sen de gitme sevdiğim
Yer ıslanmış çamurlu yalellem
Yalelel yalelel yalellem

İN DEREYE

Yöresi : Akyazı (Vakıf Köyü)/SAKARYA
Kaynak Kişi : Emine ÖZTÜRK
Derleyen : Sertan DEMİR
Notaya Alan : Sertan DEMİR
Derleme Tarihi: 28.11.2017

- 148 -

**İN dereye dereye
Al dereden taşları
Beni sana vermezler
Sil gözünden yaşları**

MISIR SOYARIM MISIR

Yöresi : Akyazı (Yuvalak Köyü)/ SAKARYA
Kaynak Kişi : Seniye TATLI
Derleyen : Sertan DEMİR
Notaya Alan : Sertan DEMİR
Derleme Tarihi : 28.01.2019

Süresi: 95

- 149 -

Elbisemin pilesi
Yana bakıyo yana
Kara gözlü sevdiğim
Bana bakıyo bana

Evin önünde dibek
Dibek döverim dibek
Kalkmış bana laf söyler
Koca burunlu köpek

Meşe meşeye benzer
Meşe şişeye benzer
Şu karşımdaki oğlan
Ölmüş eşşeğe benzer

ŞU TARLANIN ANIZI YOK

(Gelin Ağlatma Havası)

Yöresi : Sakarya/Akyazı/Vakıf Köyü
Kaynak Kişi : Emine ÖZTÜRK
Derleyen : Sertan DEMİR
Notaya Alan : Sertan DEMİR
Derleme Tarihi : 28.11.2017

Süresi: 57 bpm

şu tar la nın a nı zı yok

şu ge li nin da yı sı yok

da yı sız ge li mi o lur

ol sa böy le şöy le o lur

a ni a ni a ni ma ni

- 150 -

©

ŞU TARLANIN ANIZI YOK

2

Şu tarlanın anızı yok
Şu gelinin dayısı yok
Dayısız gelin mi olur?
Olsa şöyle böyle olur.
Bağ: Ani ani ani mani
Südün emdim ani gani

Şu tarlanın cizisi yok
Şu gelinin diyzesi yok
Diyzesiz gelin mi olur?
Olsa şöyle böyle olur
Bağ:

Sen bu eve gelemesiz
Teknelere sığamazsın
Teknelere sığsan bile
Önkü gibi olamazsın
Bağ:

Atladı gitti eşikçiği
Sofrada kaldı kaşıkçığı
..... (kaynak kişi kıtanın devamını hatırlayamamıştır)

NOT 1: Eser, bölgede gelin ağlatma havası olarak okunmaktadır. Bağlantı kısmında geçen "ani", "gani" kelimeleri katma sözlerdir ve kaynak kişi ifadesine göre bölgede bir anlamı yoktur.

NOT 2: Eser, TRT THM Repertuarı'nda "Şu Tarlanın Anızı Yok" ismi ve 4827 Repertuar Numarası ile kayıtlıdır. Derlediğimiz eser, TRT Repertuarındaki mahalli sanatçıdan derlenmiş ancak mahalli sanatçının yaşlanmış olması ve yapılan derlemeler arasında 17 yıllık bir fark olması sebebiyle 2 nota arasında, bazı farklılıklar tespit edilmiştir.

NOT 3: Mahalli sanatçı, "Atladı gitti eşikçiği" sözleri ile başlayan kıtanın devamını hatırlayamamıştır.

NOT 4: Cizi : çizgi
Diyze: teyze

TAKSİ GELDİ DÜT DEDİ

Yöresi : Kaynarca/SAKARYA
Kaynak Kişi : Özkul ARSLANALP
Derleyen : Sertan DEMİR
Notaya Alan : Sertan DEMİR
Derleme Tarihi: 31.05.2019

Süresi: ♩ 100

TAK Sİ GEL Dİ DÜTDE Dİ AN NEM ÇA BUK GİT DE Dİ AK ŞAM DÜ NÜR LER GEL Dİ

BEY BA BA MU FAK DE Dİ GİT ME YE CEM____

YAP____ YA RİM AS KER Lİ ĞİN BEK LE YE CEM____

-1-
TAKSİ GELDİ DÜT DEDİ
ANNEM ÇABUK GİT DEDİ
BEYBABAM UFAK DEDİ
GELMEYECİM
YAP YARİM ASKERLİĞİN
BEKLEYECİM

-2-
BUGÜN HAVA YAZ YARİM
GÖMLEĞİN BEYAZ YARİM
BİŞİKLETİN ÜSTÜNDE
BANA MEKTUP YAZ YARİM
ADALARA GEL
ADALAR KALABALIK
MODALARA GEL

- 152 -

NOT:K.K., bu türkünün eskiden kadın eğlencelerinde tef ile kadınların icra ettiğini belirtmiştir.